

Агляд жыцця Заходняе Беларусі

Уступ

Ад пэўнага часу, калі Заходняя Беларусь пачала праяўляць адзнакі сьвядомага жыцця, калі масы ўзварушыліся і пачалі шукаць нейкага выхаду з утварыўшагася палажэння, стан жыцця вымагае крытычнага агляду, каб з такога доследу зрабіць ацэнку справы, ды на рацыянальных вывадах будаваць далейшы цяг жыцця. Аднак на дзеле справа ў нас пайшла не туды, куды трэба. Пакуль Заходня-Беларускае грамадзянства пасля павароту з Расеі не азнаёмілася з палажэннем, нашае жыццё прадстаўляла карціну супакою. Мо хто думаў, што гэта адвечна спакойны беларускі народ сьпіць па даўнейшаму, ды будаваў на гэтай думцы жываедзкія пляны, аднак аказалася, што Беларусы не спалі і пэўна не думалі спаць, але толькі да часу не маглі ўвайсці ў калею жыцця. Цяпер жа, калі жыццё ўвайшло ў калею і азнаёміўшыся з палажэннем народ пачаў праяўляць адзнакі інтэнсыўнасці — жыццё нашае прадстаўляе з сябе арэну змагання. З прычыны ўзбудзіўшаеся народнае сьведомасці мусілі кінуць свае летуценні Скульскія¹ і Студніцкія², якія думалі за 50 гадоў не пакінуць ад беларусаў і сьледу, за тое-ж зьявіліся іншыя, якія пачалі спекуляваць ужо не на пасыўнасці, але на інтэнсыўнасці Беларускага народу. Зьявіліся розныя кірункі грамадзкае мыслі, і кожны кірунак пачаў круціць на сваю руку агульна-нацыянальнае жыццё. Мы не будзем уваходзіць у разбор кожнага паасобнага кірунку, хоць мо ў далейшым закранем той ці іншы з гэтых кірункаў, бо нам ходзіць не аб тое, за што змагаецца кожны з іх і куды ён думае весці беларускі народ, у нас справа ідзе перш на перш аб тое, што ніводзін з гэтых кірункаў не асноўваецца на дакладным зразуменьні беларускае справы, хоць кожны з іх бярэ з анульнанацыянальнага жыцця тое, што яму карысна. Розныя кірункі грамадзкае мыслі, пачынаючы ад быўшае Грамады і ўключаючы сюды нават Паўлюкевіча³, не ёсць нечым такім, што мае манаполь у беларускім жыцці, але гэта ўсе ёсць не больш не менш як зьявішча агульнага жыцця, якія павінны усялякае іншае зьявішча, бо ў дасьле-

дах гэтых з'явішчаў захована тлумачэнне асноў беларускага жыцця з усемі яго хібамі і годнасьцямі.

Нажаль, у нас ніхто не думае разгледзець агульнае жыццё з погляду бесстароннага крытыка, і кожны разглядае з погляду кірунку тае мыслі, да якой ён сябе далучае, дзеля чаго ацэнка беларускага жыцця заўсягды бывае аднабокая, так што шмат якіх дадатных з'явішчаў, якія маглі б паслужыць фундаментам далейшае дзейнасьці, ўнікае ад нашага погляду і шмат якіх ад'ёмных з'явішчаў мы таксама не можам прыкмеціць, і яны надалей застаюцца псаваць нашу справу. Вынікі такога стану рэчаў ужо сказываюцца і што раз дык ўсе больш і больш кідаюцца ў вочы. Аб гэтым будзем гаварыць у сваім месцы, цяпер трэба звярнуць увагу на тое, што ніколі не трэба судзіць аб рэчах прад'юзятымі думкамі, што з'яўляецца прычынай аднабокасьці нашых заключэньняў. Трэба ведаць, што маючы патрэбную дозу лёгікі і дыалектыкі, можна даказаць усё, што хочаш, і можна адкінуць усё, што хочаш, як гэта рабілі старадаўнія грэцкія філэзафы, забаўляючыся філязофіяй, у нас жа ходзіць не аб тое, каб забаўляцца патрэбнымі вывадамі, але аб тое, каб на гэтых вывадах грунтаваць сваю дзейнасьць, будаваць свае жыцця, дзеля чаго мы сваёй аднабокасьцю грашым перш на-перш над сабою. Укрываючы аднабокі спосаб мысьленьня, мы лёгка можам ісьці ў намечаным кірунку, але за тое яшчэ лягчэй можам заблудзіцца. Нас ніхто не можа зьбіць з нашага шляху, але той шлях, па якім мы ідзем, вядзе нас не туды, куды мы хочам, і не нашыя праціўнікі, на якіх мы гатовы выліваць бруд, а мы самы сабе папсуем усю справу. Дзеля гэтага не заядлая барацьба за свой кірунак, якая мусіць быць аднабокай, але дакладнае зразуменьне ўсіх фактаў жыцця, як дадатных, так і ад'ёмных, ёсьць падстава, на якой мы можам грунтавацца.

Што рабіць?

Ізноў настаў школьны год, а школаў для нас, беларусаў, няма. Дзесяткі тысяч дэкларацыяў, зложаныя ў мінулыя гады, прапалі без вынікаў, бо куратары і інспектары ў большасьці не рачылі даць ніякага адказу дэкларантам. Цяпер мы стаімо перад неабходнасьцю вымагаць адказаў ад куратараў і інструктараў, ды ў восні ізноў распачаць “школьны

плебысцыт” падачай дэкларацыяў. Толькі цяпер ўжо адчуваецца роспач у масах, няма энэргіі да гэтай справы, як быццам у мінулыя гады можна было верыць, што школьныя ўлады дадуць нам школы. Хто ведаў адносіны ўладаў да патрэбаў беларусаў, той ніколі сур’ёзна не верыў, што польская улада можа даць нам школы, аднак дэкларацыі падавалі, падавалі не дзеля таго, каб здабыць школы, а дзеля таго, каб выявіць сваю волю, каб паказаць, што ня ўсё ў дзяржаве нармальна, каб паставіць рабром балючае пытаньне. І вось цяпер, пасля таго, калі ўсё гэта было выяўлена і калі ўлады не рачылі нават аднесьціся да справы як сьлед, мы ясьней як калі-небудзь бачым, што мы не грамадзяне Польскай Рэспублікі, але пленнікі яе, бо грамадзяне дзяржавы маюць правы, якія ўлады павінны абараняць, калі ж нашых праў улады не толькі не абараняюць, але нават парушаюць, дык мы можам быць альбо пленнікамі, калі ад нас не будуць вымагаць абавязкаў, альбо рабамі, калі не маючы праў, мы будзем нясыці абавязкі.

Трэба прызнацца, што несьвядомыя беларусы па даўнейшай памяці ад паншчыны ўсё яшчэ лічаць, што трэба пакарацца начальству ў-ва імя таго, што яно начальства, не разумеючы таго, што дзяржава апраўдвае сябе тым, што яна абараняе правы грамадзян, г.з. бароніць іхнюю волю, якую яны не павінны ахвяроўваць нават дзяржаве, не павінны паніжацца перад начальствам, бо ў гэтым разе дзяржава не будзе мець чаго бараніць і будзе толькі мець што гвалтаваць. І калі розныя “нацыі” на нашых “крэсах” любяць быць прыганятымі, дык гэта дзеля таго, што нашы цёмныя сяляне яшчэ не выжылі сваіх прыгонных паняццяў аб начальстве. Але пара гэта выжыць, пара трэбаваць ад уладаў, каб яны захоўвалі нашыя правы, а калі яны не будуць захоўваць нашых праў, мы мусім пратэставаць, пратэставаць і пратэставаць дзе толькі можна, каб бачылі нашыя “гаспадары”, што мы ім не прыганятыя, але запраўды “вольныя і роўныя”, хоць і пагвалтаваныя ў правах. Трэба нам зразумець, што запраўды прыгоннымі могуць быць толькі тыя, хто не разумее сваіх правоў ды дабравольна падпарадкаецца сваім валадаром, але хто свае правы разумее, хто пратэстуе проці гвалту, таго немагчыма зрабіць прыгонным, бо пратэсты робяць непрымальнымі адносіны і палажэньне ў дзяржаве, дык у інтарэсах дзяржаўнасыці будзе патрэба так ці інакш унармаваць гэткае

палажэньне. З гэтага ясна, што мы мусім усьцяж выяўляць сваю волю задаваленьня сваіх правоў, нягледзячы на тое, што нам іх ніколі не задаволяць, бо нам дзяржава не хоча даць праў, дык мы сваімі пратэстамі, сваімі вымаганьнямі будзем тварыць ненармальнае палажэньне ў дзяржаве, якое напэўна аслабляе ейную сілу і ейны аўтарытэт. Дык калі дзяржава хоча захаваць сваю сілу і аўтарытэт, мусіць задаволіць сваіх грамадзян, а калі яна не хоча іх задаволіць, дык змушана будзе йсьці да развалу. Дык значыць, “школьны плебісцыт”⁴ мы павінны ўсьцяж тварыць, бо ён мае сэнс як тагды, калі нашу волю паслухаюць, так і тагды, калі яе не паслухаюць.

Але што рабіць цяпер, каб задаволіць нястачу школы? Вось пытаньне, перад якім мы стаімо. Нашыя “гаспадары” не хочуць даць нам школы і цярпліва выносіць нашу волю, прырачаваю іхнім інтэрэсам, чакаючы, пакуль не зломяцца нашыя сілы і мы змоўкнем ды дабравольна згодзімся быць прыгоннымі. Але мы павінны недапусьціць да гэтага і знайсці выхад з палажэньня. Выхад будзе такі: калі няма дзяржаўнай школы, адчыняць прыватныя, калі не даюць прыватных, дык трэба вучыць ў дому, калі немагчыма вучыць дзяцей, дык трэба вучыць дарослых; тым, ці другім, ці трэйцім шляхам выхад усё-ж такі ёсьць, ды мы мусім з гэтага скарыстаць, мусім накіраваць усе высілкі да гэтага выхаду, мусім заняцца гэтым станоўча і плянава і напэўна можам перамагчы сваё палажэньне. Т[аварыства]ва Бел[арускай] Школы альбо Бел[арускае] Нав[уковае] Т[аварыст]ва⁵ павінны апрацаваць праграмы хатняга вучэньня і праграму курсаў для дарослых, павінны выдаць інструкцыі і рукаводства, павінны выпусьціць падручнікі як для жадаючых вучыцца, так і для тых, хто можа вучыць. Грамадзянства па магчымасьці павінна вучыць сваіх дзяцей у хаце пабеларуску, побач з польскім вучэньнем у школе, а калі магчыма, дык узяць абавязак выключна хатняга вучэньня. Усе адукаваныя сілы на вёсцы павінны спрабаваць даваць хатнія лекцыі, калі гэта магчыма. Гурткі Т[аварыст]ва Бел[арускай] Шк[олы] павінны арганізоўваць курсы для дарослых. Усе спосабы павінны быць скарыстаныя, каб нанесці ўдар нашым валадарам з другога боку. Яны чакаюць і спадзяюцца, што без іхняй ласкі мы загінем ў цемры і зробімся працоўнай жывёлай, але мы павінны выявіць сваю жывучасьць і сьвядомасьць і здабыць сабе асьвету без панскае ласкі.